

Alnus incana

5

Grauwe els

De Althæa Pers

AS

BLAD

BLOEIWIJZE

BIJPRODUCT

STUIFMEEL

WORTEL

ZAAD

ZOMERTAK

HOUT

SCHORS

VRUCHT

GASTEN DIERLIJK

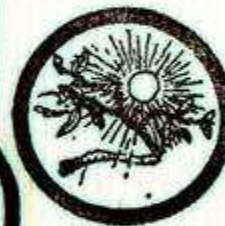
GASTEN PLANTAARDIG

TAKDOORSNEDE

WINTERTAK

Alnus incana

Grauwe els

Alnus incana luidt de Latijnse naam van deze boom. De naam zou duiden op het snel groeien in waterrijke bodem. Incana staat voor geheel grijs. We vinden de Nederlandse naam els terug in plaatsnamen als Elskamp, Elshout, Elsloo, Elspeet en Elst.

¶ De els is een sierlijke, elegante boom, die zo'n 25 meter hoog wordt en zelden ouder wordt dan 150 jaar. Vooral in de winter toont hij dat karakteristieke, zwarte silhouet met zijn ijle kroon en zijn honderden donkere proppen. Diezelfde ijle kroon maakt hem in de zomer vriendelijk voor zijn omgeving. Hij laat voldoende licht door voor anderen, maar biedt ook beschutting tegen de wind. Vandaar dat de els een geliefde en veel gebruikte hulphoutsoort is bij de aanleg van nieuwe bossen. Bovendien voorziet de boom met zijn sterk vertakt en diepgaand wortelstelsel de bodem van stikstof, waar niet alleen zichzelf van profiteert, maar ook de planten en bomen in zijn omgeving. Op de wortels zitten grote groepen wortelknolletjes waarin zich een bacterie bevindt. Het samenspel tussen deze bacterie en de els zorgt voor het binden van stikstof uit de lucht. Die stikstof wordt dan via het bladstrooisel aan de bodem doorgegeven.

¶ De grauwe els komt in Nederland spontaan voor langs beken en aan de rand van rivierdalen in het oosten en midden van het land. Op alle andere plaatsen

wordt hij aangeplant. De grauwe els is te vinden op minder natte bodem dan de zwarte els. Hij groeit van nature op kalkhoudende, vaak humusarme grond.

¶ Het Groninger landschap kenmerkt zich door de vele elzensingels. Een elzensingel is een smalle rij bomen en struiken langs een greppel of sloot, die voornamelijk bestaat uit elzen. Elzensingels werden vóór de uitvinding van het prikkeldraad in hoofdzaak aangelegd als veekering. Groningen kende van oudsher gemengde bedrijven en het vee moest uit de akkers gehouden worden. Omdat het land hoog lag, was er niet altijd gedurende het hele jaar water in de sloten, waardoor deze niet als doelmatige veekering konden dienen. Elzensingels zorgden in dat geval voor de scheiding van de percelen. Bovendien boden de elzen ook beschutting tegen verstuiving. De singels leverden daarnaast het zogenoemde geriefhout. Een boer had verschillende diktes hout nodig en hij zorgde door een attent beheer dat er altijd hout van verschillende leeftijden voorhanden was. Elzensingels zijn dankzij de dichte begroeiing veilige schuilplaatsen voor diersoorten als vos, ree, vleermuis en bunzing. Ook vinden vogels als pimpelmees, fitis, tuinfluiter en houtduif er geliefde broedplaatsen. Tenslotte bieden ze ruim plaats aan zeldzame mossen, varens en paddestoelen.

¶ Elzen bloeien, op de hazelaar na, het vroegst van alle inheemse houtgewassen, ver vóór het uitlopen van de bladeren. Na de bloei vallen de mannelijke katjes af. Zij hebben met hun overvloedige stuifmeelproductie

hun taak volbracht. De bijen hebben daar intussen dankbaar van meegeprofiteerd.

¶ De vrouwelijke katjes van de grauwe els zijn iets langwerpiger dan die van de zwarte els. De schutbladen groeien uit tot zwarte houtige schubben, die vaak langer dan een jaar blijven zitten. Dit zijn de zogenoemde elzenproppen. Soms zijn aan een els drie generaties vrouwelijke katjes te vinden, namelijk: de oude elzenproppen die hun zaad het jaar ervoor al afgegeven hebben, de tweede generatie groene proppen, die nu met het stuifmeel zijn bevrucht en de derde generatie van rode bloempjes die zich in het vroege voorjaar beginnen te vormen. De zaadjes die uit de proppen vallen, hebben zeer smalle vleugels en waaien daarmee een beetje uit de buurt. Komen ze in water dan blijven ze drijven en worden zo door de stroming langs de waterloop meegevoerd. Vooral vinken en mezen zijn dol op deze zaden.

¶ De bladeren zijn langer dan breed en hebben hun grootste breedte in of onder het midden. Ze zijn aan de voet afgerond tot hartvormig en aan de top iets toegespitst. De bladrand is regelmatig, dubbel gezaagd. De beharing van de onderzijde van het blad blijft lang zitten en heeft een blauwgroenige tint.

¶ De schors blijft glad en is licht bruin grijs, vandaar de naam *grauwe els*. Om de spraakverwarring groter te maken wordt ook wel gesproken van witte els. Witte els is ook een goede naam vanwege de eerder genoemde viltige beharing van de jonge twijgen,

knoppen en bladeren. Deze zijn niet kleverig in tegenstelling tot die van de zwarte els.

‡ Stompen van afgezaagde stammen lopen snel weer uit, zodat de els zeer geschikt is als hakhout. Vlak na het afzagen is het zaagvlak nog licht van kleur, maar al snel verandert dat in een diep oranje. Het hout van de grauwe els is van geringere kwaliteit dan dat van zijn zwarte naamgenoot.

‡ Vroeger gold de els als spookboom. Spookachtig zijn dan ook de elzenstobben - dit zijn elzenstronken - in de natte moerasbossen. In de takken van de els woont niet alleen de elfenkoning met zijn dochters, maar ook de Zwarte Jager die loert op voorbijgangers. En in de moerassen zit onder de els het dwaallicht, dat 's nachts bij donkere nachten heel wat passanten de moerassen in heeft gelokt.

‡ De Erlkönig, de Elzenkoning, het beroemde gedicht van Goethe, heeft zijn naam te danken aan een vertaalfout. In een oud Deens lied was er sprake van de elvcrkonge, dat letterlijk vertaald elfenkoning betekent. De Duitse schrijver Herder dacht dat er Erl (de boom els) bedoeld was en vertaalde het voor zijn bundel *Stimmen der Volker* (1788) als Erlkönig. En het was het verhaal van Herder waar Goethe zich op baseerde.

‡ Volgens de volksgeneeskunst zijn elzenbladeren een probaat middel tegen steenpuisten en zweren. Bij keelontsteking zou men veel baat hebben bij een drank die gemaakt is met elzenschors. Men neme 20 gram elzenschors en kookt deze met een halve liter water. Iets laten afkoelen, zeven en zoeten met honing.

Gebruiken als gorgeldrank. Vroeger had men veel vertrouwen in wichelroedes van elzenhout voor het aanwijzen van water. Een boom die zich zo sterk tot water voelt aangetrokken, moest wel werken.

Vindplaats: Edisonplein, langs de spoorlijn, Delft.

